

A gyengébb lét közelében

Vörös István

„Istenem, vajon mit fogok álmodni!” – így sóhajt Szekszti kisasszony, a palotai álmok megálmodója a regényben. Krúdy Gyula műveiben gyakran a valóság olyan aspektusainak vizsgálatára vállalkozik, melyek az anyagelvű világ felségterületén kívül esnek. Ahogy ő látta a világot, abban az anyagelven kívül szerepet játszott még egy-két elv. Ilyennek mondható ebben a könyvben az álom-elv. Egy igazi író, márpedig Krúdy olyan igazi író, akire bátran használhatjuk akár a költő nevet is – mondatai kiemelhetők és önállóan versbe tördelhetők lennének –, egy igazi író előbb-utóbb szembesül azzal a felismeréssel, hogy a világot nemcsak a fizikai törvények mozgatják. Pontosabban: meglehet, hogy mozgatni csak a fizikai erők mozgatják, de a mozgásnál bonyolultabb jelenségeket már más is szabályozza.

Krúdy korában a költő kifejezésen általában nem azt értették, hogy az illető verseket ír, hanem olyan művészt, aki nem ábrázolja, leképezi, tükrözi a valóságot, hanem épp költi, megformálja, kitalálja. „Költő hazudj, csak rajt ne fogjanak” – mondja Arany János, ami azt jelentette, hogy a költőnek fontos feladata nem létező dolgokat mondani, mert azzal költ, valóságot formál, és ha hazugsága ilyen módon ennek a feladatnak eleget tett, a valóság hozzáformálódott a költői műhöz, akkor csakugyan nem foghatták hazugságon a szerzőt, hiszen

művének volt ereje a hazugságból igazságba, a nem létezőből a létezőbe fordulni.

Minden kor igyekszik megteremteni a maga valósággá formálható hazugságait. A középkor a belakható mennyet és poklot Dante révén, I. Erzsébet kora a sorsüldözött és *sorsüldöző* királyok figuráját (és még annyi mást) Shakespeare és Marlowe révén, a 19. század egy átlátható, logikus világ (kompozíció) gondolatát Balzac és Tolsztoj révén. Persze ne legyünk irodalom-soviniszták. Ugyanazon a művön munkálkodott például Szent Tamás is, amelyen Dante; Courbet is, mint Balzac. És ugyanazon a művön munkálkodott Manet, amelyen Baudelaire. A kultúra egésze a világ megértésén és formálásán dolgozik. A kultúrát már elmúlt, görcsösen anyagelvű világunk tévesen nevezte felépítménynek; sokkal inkább *beépítmény*. Olyan, mint a vérkeringés a testben: táplál, tisztít, gyógyít, a test létéről és egészségéről is gondoskodik. Nyugtáznunk kell viszont azt is, hogy a kultúra meg is eheti saját magát (vérrák). Ha kitessekkeljük a világformáló erők közül, akkor légüres tér keletkezik, és a kultúra helyére kultúrapótló elemek nyomulnak be. Az emberek tévésorozatok, televíziós játékok és reklámok váratlan nyerési lehetőségei segítségével fogják látni önmagukat, ez alapon mondják meg, hogy mi valóságos és mi csodálatos.

És itt jön Krúdy szerepe. Ő ezt az értékvesztést éneкли. Ő a múltba tekint, és annak a múltjába; elbeszéléseiben az 1850-es, 1860-as, 1870-es évekbe tér vissza (az 1910-es évekből); nemcsak mi láthatunk nosztalgiával szemlélhető világot műveinek olvastán, hanem a szereplők is ugyanarra pillantanak. Nem valami régi aranykor megírója Krúdy, hanem a már mozgásban levő időé. Látja a dolgok mind rosszabbra fordulását, látja a veszteségeket. Jóformán, ahová néz, veszteségeket regisztrál. Nem szép napokról

van szó, hanem az utánuk való vágyakozásról. A *Palotai álmok* az álmodás válfajait veszi sorra; ez a kisregény az álmok enciklopédiája; nagyon is sokfélenek mutatja be őket Krúdy. Az álmok egyszerre a múlt pótlékai, a jelen (pót)cselekvései, a jövő kémlői, félreértői és túl korán elhozói. Az álmok köré valódi misztika és tenyeres-talpas falusi ravaszkodás egyként csapódik. „Régente [...] mikor Kisfaludy meg Csokonai kóboroltak a Dunán túl, bizonyára nem álmodoztak ennyit a falusi emberek, hanem többet cselekedtek. [...] Az akkori világ tele volt romantikus cselekedetekkel. Az emberek a valóságban is regényesen éltek. [...] A regényesség a valóságból visszahúzódott az érintetlen titkos éjszakai álmokba, amint egykor az antik világ istenei elbujdostak a járatlan erdőségekbe. Manapság mindenki józan, megfontolt. Szamárságot nem szokás cselekedni” – mondja az elbeszélő a regény előhangjában. A regényesség tehát visszahúzódik az álmok még érintetlen világába. Csakhogy miről szól éppen ez a regényünk? Arról, hogyan vesztek el az álmok az ártatlanságukat – na nem szerelmi értelemben, hiszen a szerelem mindig fontos témája és ihletője az álomnak –; abban az értelemben vesztek el itt az álmok az ártatlanságukat, hogy nem lehetnek naivak, spontánok. Bekapcsolódnak a mindennapi életbe, lottószámot lehet megjósolni velük, hozományt lehet hazudni velük. És ennek a hazudott hozománynak a kapcsán házasságszerzőként is fölléphetnek. Az álmok itt egy falusi öregasszony szerepét veszik át, aki a maga módján irányítani próbálja a sorsot.

Ha valóság és mű, élet és regénycselekmény viszonyát vizsgáljuk, általában elfeledkezünk az álmokról. Az álmok sajátos viszonyban vannak a szépirodalommal, a szépművészetekkel. Artisztikus jellegük nyilvánvaló. Formálhatók is. „Én mindig azt álmodom, amit

akarok” – mondja Szekszti Judit a regény egy másik helyén. Foglalkozásszerűen álmodik, ahogy megálmódott és valóra váló szerelme, Péter Pál is a maga semmittevő, kevésbé tökéletességre törő módján visszaalszik olcsó szállodájában, az Arany Golyóban, ha álma annyira érdekes, hogy folytatni akarja.

Hogy is fest tehát a mű–valóság–álom háromszöge? Először van a mű, amely a világ és az élet rendezetlen és egymással nem összefüggő, csak véletlenszerűen egymás mellé kerülő darabjait rendszerbe foglalja, az emberek kusza és kibogozhatatlan érzelmeit világosan megnevezi, és a dolgokból, tényekből valamiféle egységes valóság szerveződik. A valóság – ezt jól tanuljuk meg Krúdytól! – sosem a valóságban van, hanem bennünk. Sosem ott, ahol látjuk, hanem magában a *látásban*. A látás, az érzékelés – mind fikció. A lélektan pontosan tudja, hogy nem azt látjuk, amit érzékelünk, hanem azt, amit az érzékelt jelek alapján érzékelni tudunk. Mért nem ízlik egy gyerekeknek az ismeretlen íz? Mert nem tudja, mi az. A mű – ezen tágan értve a kultúra egészét – hozza létre a valóságot abban a formában, ahogy látjuk. Persze a valóság, ha már egyszer létrejött, vehemens kölcsönhatásba kezd a művel, visszahat rá, fölébe kerekedik. Új művek, új valóságok létrejöttére lesz szükség. Az emberiség emberöltőnként elhasznál (legalább) egy valóságot.

Ezeket a levedlett valóságokat azután összeszedheti az irodalom, és kipróbálhatja, hogy mit tud velük kezdeni. A szálaik még elérnek a működő valósághoz, ha megrángatjuk őket, a valóság is mozogni kezd, táncol, mint egy bábu. Krúdy Gyula a magyar irodalomnak talán legremekebb bábosa, a múlt kesztyűjébe nyúl, és a jelent mozgatja, a csaknem létező valóságot is a kezére erőlteti, és a művet, a regényt táncoltatja (gondoljunk valóságos szereplőire,

például Petőfi Zoltánra, Ferenc József-re és feleségére, Erzsébet királyné-ra, Kossuth fiára, Ady Endre éjszakáira). De az élet is eljártssa ugyanezt, és ami kivész belőle, azt az álmokba teszi át. A múlt, amely éppúgy létezik, ahogy a halottak is itt vannak, álom lesz. Egy jó író, amilyen Csokonai vagy Krúdy volt, biztos lehet benne, hogy két-három nemzedékkal utána jövő emberek álmait írja.

Krúdy, ahogy oly sok művében, nem az erős lét, nem a Rilkei keménység, hanem a gyenge lét világát írja. Az álmodóké. De nem azért gyenge ez a lét, mert akik beléje vettek, gyengék lennének, hanem azért, mert az idő erős áramlásával szemben valami gyengébb ellenáramlással a forrás, a már elmúltak felé tartanak. Ha az időt, ahogy azt Ovidiustól kezdve annyian tették, folyóhoz hasonlítjuk, akkor ennek az említett gyenge áramlásnak a mibenlétét nehéz elképzelni, de ha egy másik nagy áramlásformához, a tengeráramlatokhoz, akkor már könnyebb. A tengeráramok ugyanis, elérve egy pontot, a mélybe fordulnak, és ott visszafelé viszik időközben kihűlt vagy épp fölmelegedett vizeiket. Ilyen áramon járnak Krúdy palotai álmodói is. Ne felejtjük, hogy ez a cselekmény nemcsak az álmok enciklopédiája, hanem annak cáfolata is, amit az *Előhangban* a mélabús őszi elbeszélő mond. Ugyanis alighogy befejezi a regényesség álmokba való száműzésének gondolatát, szökevény szerelmeseket pillant meg az állomásfőnökkel. Szerelmeseket, akik regényes álmokat regényes valósággá változtatták, és cselekedni kezdtek, ezzel kényszerítve a szerzőt, hogy ő is regénybe fogjon. Kitalálja ezeknek a szökevényeknek a regényét., amely épp az álmok körül forog.

Krúdy regénye azért nagyszerű, mert saját tézisének korántsem illusztrációja, hanem sokkal inkább cáfolata. Krúdy a gyengébb lét erejéről beszél; együttérzése bárme-

lyikünké, amelyikünkről ír. És írhat is bármelyikünkről, hiszen ő gondoskodik talán már a holnapi álmunk anyagáról. Nem véletlen, hogy *Álmoskönyvet* is szerzett. Tudta, hogy az álommal többet is lehet kezdeni, mint amit zseniális kortársa, Freud tett, hogy levezette belőle, mi mindent gondolunk, amit nem is gondolunk. Vagyis hát nyilván valami ilyesmit tett Krúdy is, csak egész másképp. A gyengékre gondolt, akiről írt. Mindig az *egy* emberre, aki a többiekkel, a nem-énekkal szemben csakis gyengébb lehet; megmutatta, hogy az én, ez a folyton alvó és fölélbredő valaki minden szétesettsége ellenére is sokkal koherensebb, mint a masszaserűen embertelen nem-én. Megmutatta, hogy nem-én nincs is. Hogy te én vagyok. Szereplőit gyakran a valóságból emelte műveibe, de még ennél is gyakrabban hagyta, hogy kiszökjenek a műveiből a valóságba. Tudta, hogy amúgy sincs éles határ.

De azt is megtette, hogy más művekből keresett magának szereplőt. Leggyakrabban saját műveiből, de a könyvünk egyik főszereplője, a semmittevő Péter Pál bizony a szintén alliteráló Pató Pál újrateremtése. De Krúdy szembe megy az idővel; figurája, mint a jég a napon, vagy mint semmittevő a holdfényben, lassan változni kezd, megoldvad, kipereg belőle a semmi: szerelmes lesz. „A szerelem, amely egykor nagyon fontos dolog volt az emberi életben, alig észrevehetően lappang a falusi kertek alatt. Bolondul szerelmes emberekről alig hallani” – mondja az elbeszélő a már emlegetett előhangbeli párbeszéd során régi barátjának, az állomásfőnöknek.

A semmittevőből előbb, inkább csak azért, mert „hivatalba nem kell mennie, mindig rendelkezésünkre áll”, regényhős lesz, aztán mint regényhős, álmok tárgya, ami kétszeresen regényes és kétszeresen fikción túli dolog, majd ezeket az édeneket bejárva, szerelmessé lép elő, aki

bolond cselekedetre szánja magát: megszőkteti a szerelmét. Az ötletet ugyan egy másik nőtől kapja, aki maga ajánlkozik egy pár napos szőktetésre. De Szekszti Judit az ő megjelenését is megálmodta, méghozzá azzal a figyelemzetetéssel egyetemben, hogy ennek a nőnek a szépsége ördöglábban végződik. Az álmok előre lejátsszák a cselekmény fordulatait, és bele is avatkoznak a kellő pillanatban a cselekménybe. Péter Pál még megbeszéli a Fátyol nevű nővel a módot és az időt a szőkésre, de a korábbi semmittevőnek annyi ereje már van, hogy ellent tudjon mondani a rossznak, a semmi utolsó visszahúzó próbálkozásának, és azt szőkteti meg, akire valóban szüksége van. A gyenge lét erős, és az erős bizonyul gyengének. Nemcsak saját magukat mentik meg a szerelmesek ezzel a szőkéssel, hanem a regény íróját is, hiszen a regényes a révükön az álmokból visszaszőkik a valóságba, vagyis a regénybe, de ők a regényből is kiszöknek; alighogy boldog lázálmuk hétköznapi véget ér, a cselekmény befejeződik. A könyv ugyan nem csukódik be, de a regény helyét elbeszélések veszik át, más szereplőkkel, de ne legyen kétségünk, a hozzá fűzött novellák nem csak a könyvnyi terjedelem elérését szolgálják, hanem teret adnak a hősöknek, hogy búvópatak módjára éljék a hátralevő lapokon immár teljesen privát, de örökre regényes életüket. Az író magát elbeszélőként a szövegbe zárja, de szereplői kiszöknek belőle, és élvezik a Krúdy Gyula által teremtett tágas teret, a szabad mozgást lefelé az idő sodrán, és fölfelé, az idő sodra ellenében.

Ma is élnek, ha el nem aludtak.

Budapest, 1999. június